

Baleset és erőszak

Írta: dr. Irk Ferenc,
az OKKri osztályvezetője

I. Bevezető

A baleseteket általában, így ezeken belül a közlekedési baleseteket is hajlamosak az emberek az erőszaktól élcse elhatárolni. Többé-kevésbé mindennapi életünk velejárójának tekintik – ami melleleg igaz. Azonban ez a tény nem mond ellent sem annak a megállapításnak, hogy a balesetek (de legalábbis azok egy része) súlyos, ha úgy tetszik: közveszélyes erőszakkal párosulnak; sem annak, hogy egy része mindenestre meghaladja a normalitás határait, azaz megvalósítók a többségtől eltérőnek, tehát deviánsnak minősülnek.

A számok *nagyságrendjéről* fogalmat alkothatunk, ha tudjuk: évente hazánkban mintegy tizenkét-tizenhárom ezer ember hal meg balesetekben. A sérültek számát – megfelelő felmérések hiányában – csak pontatlanul tudjuk megbecsülni. Évente több száz-ezer ilyen esemény történik, amelyek egy – ugyancsak nem ismert része – örök életre embert csonkító. Külföldi adatok ismeretében azt mondhatjuk, hogy miként a közlekedés, úgy a balesetek egész területén „késésünk” legalább tizenöt-húsz évre tehető. Szerény becslések szerint egyébként a balesetekkel keletkezett veszteségek mérhető része meghaladja az évi kétszáz milliárd forintot.

Ezt előrebocsátva tarthat számot figyelemre az a – nem csak Magyarországon, de az egész kelet-európai régióban úttörő – kutatás, amit 1988–1989-ben a Magyar Tudományos Akadémia Baleseti Okkutató Szakbizottsága – kutatócsoporttá átalakulva – végzett el Vas megyében. A munkát a (Marx Károly) Közgazdaság-

tudományi Egyetem Biztosítási Kutatócsoportja anyagilag támogatta. Egy teljes éven keresztül az említett megyében kérdőíves felvételre került valamennyi orvosnál ellátásra jelentkező baleseti sérült. Ezeket a kérdőíveket (összesen több mint 26 ezret) kódolva, személyi számítógépes adatbázis formájában rögzítettük. Ez lehetőséget nyújtott arra, hogy a későbbiekben is célirányos adatkiértékelésre kerülhessen sor. Egy ilyen termék alapján készült el a jelenlegi tanulmány.

Még az általánosság szintjén jegyzem meg, hogy a kérdéseket alapvetően a következő fő dimenziók mentén csoportosítottuk: a balesetek objektív, egészségügyi, szociológiai és biopszichés jellemzői beleértve a megkérdezettek baleseti „előéletét”.¹ A felmérésnek nem volt célja a kriminológiai jellemzők kiemelése. Az interdiszciplináris kutatócsoport a jelenséget minél sokoldalúbban akarta megismerni.

Még kell említeni, hogy a baleseteket alapvetően három *lő csoportba* lehetett besorolni: a közlekedési, a foglalkozási és az otthoni-szabadidő balesetek körébe. Egy másik szempont – nevezetesen: a baleseti cselekvés jellege – szerint lehetett mindhárom baleseti főcsoportból kiemelni azokat, amelyek körében az erőszak ténye nyilvánvaló volt. Ezek azok, amelyeket az orvosi szakszargonon mások által szándékosan okozott sérüléseknek (vagy: ún. heteroagresszív cselekményeknek) nevez.² Megállapítható, hogy az ilyen balesetek az összes, egy év alatt Vas megyében bekövetkezett és a beérkezett kérdőívek alapján kiértékelhető 25 853 balesetnek kerekén 30/0-át teszik ki, azaz 771 sérülést jelentenek.³

A következőkben azt látom célszerűnek, hogy egyrészt áttekin-tést adjak e deviációs formáról, annak bizonyos igazságügyi, kriminálpolitikai jellemzőiről, másrészt összehasonlítást tegyek az „igazi” balesetek és a szándékos sérülésokozások között.

¹ Részletesen ld.: *Irk F.-Kazár Gy.-Nagy L.-Nemeskey K.-Szabó Z.-Vári A.-Walz G.*: Elemző tanulmány az 1988. április 1–1989. március 31. között Vas megyében történt balesetekről. MTA Munkavédelmi Albizottság, Baleseti Okkutató Szakbizottság. Budapest, 1989. Kézirat.

² Erre ld. *Kazár György* definícióját: i. m. 222. o.

³ *Kazár Gy.-Lakner L.-Salamon A.-Szepesi A.*: Balesetek epidimiológiája a Vas megyei felmérés tükrében. *Népegészségügy*, 1990/3. 145–149. o.

II. Objektív jellemzők

A balesetek *tipusok szerinti* megoszlását vizsgálva az állapítható meg, hogy a most vizsgált csoportból 1,2% tartozik a munkahelyi, 1,3% az egyéb foglalkozási, 41,9% az otthoni, 2,7% sport- és 52,9% a külön nem nevesíthető balesetek körébe. (Megjegyzendő egyrészt az, hogy ez utóbbi csoportba a „normális” baleseteknek csak 21,4%-a sorolható; másrészt az, hogy míg a „normális” baleseteknek 12%-a közlekedési, addig az erőszak kategóriájába egyetlen ilyen baleseti típus sem volt sorolható.

Az *időbeli megoszlást* megfigyelve kitűnik, hogy – *évszakok*, illetve *hónapok szerinti* bontásban – az erőszakos cselekmények száma (és így számaránya) nyáron jóval alacsonyabb, mint a többi évszakban. Ez elsősorban június igen kis részarányára vezethető vissza. Ilyen tapasztalatot sem a balesetek összessége, sem bármelyik klasszikus baleseti csoport kiemelt vizsgálatakor nem szereztünk. Alaposabb elemzés után az is kitűnik: az egyik legfőbb tényező a sportbalesetek teljes megszűnése e hónapban, és általában alacsony számaránya a teljes nyári időszakban. Már itt jelzem: a szándékos erőszak egyik fő színtere az iskola és általában a diákkori sportfoglalkozás. Ennek természetes elmaradása már önmagában jótékony hatást gyakorol e meglehetősen kérdőjeles baleseti típusra. Ezt a megállapítást támasztja alá az a tény is, hogy egyrészt az említett időszakban valamelyest megnőtt az otthoni szabadidő, másrészt erőteljesen lecsökkent a sem a munkahelyi, sem az egyéb foglalkozási, sem az otthoni, sem a sportbalesetek körébe nem sorolható esetek száma. Más bontásból tudjuk: ide elsősorban az iskolai (jórészt tornaórai) balesetek soroltattak. A *hét napjai* szerint nincs lényeges eltérés. Általában a hét közepe valamivel „gyengébb”, mint a hét eleje és vége. Ebből a szempontból az erőszakos minta nagyjából követi a teljes baleseti populáció jellegzetességeit. Amint az természetesnek tekinthető: hétvégeken csaknem teljesen megszűnik a foglalkozási csoportjába sorolt erőszakos sérülések száma.

A balesetek *helyszíne* szerinti bontást vizsgálva kitűnik, hogy a legfrekvenciáltabbak a következők: a közút (18,4%, ahol ún.

egyéb balesetek szerepelnek 97,2⁰/₀-os aránnyal); a lakás (36,1 ahol – értelemszerűen – csaknem kizárólag az otthoni balesete kategóriájába sorolható események sérültjeivel van dolgunk), végül a sport, szórakozóhely, park helyszínek jelentkeztek viszonylag nagy aránnyal (18,2⁰/₀, ahol a 90⁰/₀-os zöm ismét az ún. egyéb kategóriába került). Jelentős számaránnyal szerepelt még az iskola, intézmény, hivatal (11⁰/₀, 92,9⁰/₀-uk az egyéb kategóriában)

A sérülési esemény *jellege* szerinti elemzés azt tanúsítja, hogy az erőszakos cselekmények okozta sérülések 79⁰/₀-a ütés-rúgás formájában valósult meg. (Csaknem fele-fele arányban az otthoni és az egyéb kategóriában.)

Külön vizsgáltuk, hogy a baleseti sérüléshez kapcsolódott-e valamilyen *tárgy, eszköz*. Megállapítható, hogy az erőszak körében a sérülések 26,5⁰/₀-ánál szerepelt valamilyen tárgy. Itt említendő meg, hogy a balesetek egész körét vizsgálva ez az arány 52,3⁰/₀. Az átlagosnál jellemzőbb volt a tárgy használata a foglalkozási balesetek közé sorolhatók esetében. E tárgyak fajtáját vizsgálva kiemelkedő szerep jut a bútornak (az otthoni), a motorkerékpárnak (az otthoni és az egyéb), az építőanyagoknak (mint előbb), a késnek (ugyanott), az üvegnek (főként az egyéb), a vasdarabnak, a fának és a botnak (főként az otthoni és az egyéb kategóriákban). Külön kiemelésre kívánczik, hogy az erőszakos cselekményeknek mindössze 1,2⁰/₀-ában (az összesen 24 baleseti fegyverhasználatból 9 esetben) használtak fegyvert, csupán 3 esetben baltát, illetve kötelet vagy láncot.

A *sérült tevékenysége* elemzése során az állapítható meg, hogy első helyen áll a külön, speciális baleseti alcsoportokba nem sorolható tevékenység (itt 52⁰/₀, míg a teljes mintában ez 29⁰/₀), ezt követi a szabadidő-játék-pihenés kategória (itt 39⁰/₀, a teljes mintában ez 38⁰/₀). A nagy különbség a teljes mintában 13⁰/₀-kal szereplő nem fizikai munka (itt 2⁰/₀), valamint a sporttevékenység összehasonlításakor figyelhető meg (a nagy mintában 11⁰/₀, itt 3⁰/₀). A tevékenység *rendszerességében* is mutatkozik eltérés. A sérüléshez vezető tevékenységet a nagy mintában a megkérdezettek 43, az erőszakos mintában 21⁰/₀-a vallotta rendszeresen végzettnek. Az értékelés során valójában nem az első mintában jelentkező

nagy szám, nem is a két minta közötti jelentős különbség a szembeötlő, hanem az, hogy ez a szám a jelen mintában is viszonylag nagy. Azaz minden ötödik sérült rendszeresen végzettnek vallotta azt a tevékenységet, aminek során erőszakos cselekvés áldozatává vált. Igen lényeges – bár könnyen magyarázható – eltérés mutatkozik akkor, ha azt vizsgáljuk, hogy a sérüléshez vezető tevékenységben *hányan vettek részt?* Amíg a nagy baleseti mintában a megkérdezettek 72⁰/₀-a azt egyedül végezte, addig ezúttal az esetek 62⁰/₀-ában olyan tevékenységről volt szó, amelyet ketten végeztek, de csak egyikük sérült meg. (Ez utóbbi nagy mintabeli aránya 10⁰/₀.) Nagyjából azonos arányban szerepelnek olyan esetek, amikor a tevékenységet csoportosan végezték, de csak a megkérdezett sérült meg (a nagy minta 15, jelen populáció 18⁰/₀-a volt e körbe sorolható). Az erőszakos tettek körében – a normál populációhoz képest – viszonylag nagyobb azon esetek száma, amikor a megkérdezettel kívül más is megsérült. (Kéttevékenységes, kétsérültes esetek száma a normál mintában 0,6, az erőszakos mintában 1,7⁰/₀; a csoportos tevékenységes, többsérültes esetek száma a nagy mintában 1,5⁰/₀, az erőszakos mintában 4,3⁰/₀.) Arról – a felmérés jellegéből fakadóan – nincs adatunk, hogy a sérült(ek) között szerepelt-e, és ha igen, milyen arányban a támadó.

Az objektív tényezők körében utolsóként foglalkozom az *ittasság* kérdésével. Pontosabban azzal, hogy a sérültnél felmerült-e az ittasság gyanúja. (Ennél többre ez a vizsgálat – már csak a lekérdezés körülményeire tekintettel is – nem vállalkozhatott.) Megállapítható, hogy a sérültek 63⁰/₀-ánál ez nem merült fel. Az eltérés a nagy baleseti mintától ezúttal jelentős: ott az esetek 91⁰/₀-ánál nem merült fel ilyen gyanú. Enyhén ittasnak minősült (zárójelben a nagy minta) a sérültek 10,6 (3,0)⁰/₀-a, közepesen ittas volt 18,3 (2,8)⁰/₀-uk, súlyos mértékű alkoholos befolyásoltság alatt állt 3,2 (0,9)⁰/₀-uk.

Végül még egy – az okkutatásban nehezen kategorizálható – kérdésre kerestünk választ, nevezetesen arra, hogy a baleset kapcsán *volt-e rendőri intézkedés?* E tanulmány jellegénél fogva erre a későbbiekben még több dimenzió értékelésének során vissza fogok térni. Ezúttal csak a számok: az erőszakos tettek 34,2⁰/₀-ánál

volt, szemben a nem erőszakos minta 4,30%-ával. Baleseti típus szerint igen jelentős az eltérés az erőszakos és a nem erőszakosak között. Legnagyobb a különbség az otthoni balesetek körében: a rendőri intézkedést magukkal vonó erőszakosak 32,60%, a nem erőszakosaknak 4,20%-a esett e csoportba. Ugyanakkor az ún. egyéb kategóriába a rendőri intézkedéssel járó baleseteknek 64,80%-a, a nem erőszakosaknak 10,70%-a esett. Az erőszak következtében megsérültek között nem egyetlen közlekedési baleseti áldozat sem, így e körben az intézkedési aktivitás nem vizsgálható. Csaknem azonos a két csoportban a nem intézkedések (magas) aránya a sportalkategóriákban. Viszont minden egyéb kategóriában az erőszakosság csoportjában kisebb a nem intézkedések részaránya. A legmarkánsabb eltérés a már említett két (otthoni és egyéb) kategóriában. De eltérés mutatkozik (zárójelben a nem erőszakos alcsoportok százalékos adatai) a munkahelyi 88,9 (97,2)%, az egyéb foglalkozási 50 (95,4)%-os baleseteknél is.

A rendőri intézkedés a most vizsgált körben az átlagosnál lényegesen aktívabb a téli évszakban (a többi évszak 27-34%-ával szemben ekkor az „erőszakos” balesetek 44%-ában van intézkedés), s leggyengébb a nyári évszakban (az összes intézkedés 31,1%-a esik a téli, s 17,0%-a a nyári időszakra), ami eltérést jelez a nem erőszakos mintának a minden évszakban viszonylag egyenletes eloszlásával szemben. Amíg a két mintában a munkanap-hétfőre megoszlásában lényeges eltérés nem mutatkozott, addig megállapítható: jelzésértékű mértékben nagyobb az aktivitás hétfőre az erőszakos, mint a „sima” balesetek esetében.

A balesetek helyszíne szerinti egybevetéskor az tűnik ki, hogy amíg az erőszakos cselekmények körében lefolytatott intézkedések körében a legnagyobb gyakorisággal a közút (26,50%), a lakás (28,80%) és a sport, szórakozás, pihenés (22,30%) színterei szerepelnek, addig az igazi balesetekben egyetlen színter dominál, mégpedig a közút (80,40%). Amennyiben az aktivitás szerinti oldalról közelítjük meg a kérdést, úgy az rögzíthető, hogy az erőszakos mintában viszonylag leggyakoribb az intézkedés a nem közúton

és a szabad munkahelyeken, addig az erőszakmentes mintában ugyanez a közutakra jellemző.

Amennyiben azt kísérik figyelemmel, hogy a sérüléshez kapcsolódott-e tárgy, úgy azt találjuk, hogy az erőszakos mintában a tárggyal elkövetett eseteknek valamivel kisebb arányában volt intézkedés, mint a tárgy-nélkülieknél; a normál mintában viszont nyolcszor nagyobb gyakorisággal volt rendőri intézkedés olyan esetekben, amikor a balesethez tárgy is kapcsolódott. Ugyanakkor az is figyelemre méltó, hogy az erőszakos mintában az eszköz nélküli sérülések aránya 70,4, a normál mintában 42,8%. A rendőri intézkedés az erőszakos mintában viszonylag leggyakoribb a bútor (21%), a kerékpár (57%), a kés (38%), a forróvíz (50%), az üveg (42%), az ablak-ajtó (50%), a vasdarab (25%), a fegyver (56%) és a balta (67%) esetén. (Nyomban hozzá kell tenni: a mintanagyság – pontosabban: az alacsony elemszám – miatt ebből csak a kés, az üveg és a fegyver az igazán informatív tárgy.) A normál baleseti mintánál – az előbbivel szemben – a személygépkocsi (76%), az egyéb, pontosan nem nevesített közlekedési eszköz (16%), a moped (33%), a motorkerékpár (15%) tartozik a rendőri intézkedésre az átlagnál gyakrabban „vonzó” eszközök közé.

A sérülési esemény jelleget vizsgálva az tűnik ki, hogy az erőszakos mintában a robbanófegyverrel megvalósított sérülés-okozás 50, a másik mintában 72%-nyi arányában nem történt rendőri intézkedés. Kétségtelen tény ugyanakkor, hogy még mindig ez az a kategória, ahol a legkevésbé maradt el a bűnüldöző hatóság beavatkozása.

Az itasság elemzése azt mutatja, hogy az ittasok esetében a rendőri intézkedés gyakorisága mind az erőszakos, mind az erőszakmentes mintában nagyobb, mint a nem ittasok esetében. Ez számszerűségi szempontból úgy jellemezhető, hogy amíg az erőszakos cselekmények ittas áldozatai esetében az intézkedési arány 62,5%, a nem ittas áldozatoknál viszont csak 20,6% (a fennmaradó populációra viszont nincs adatunk), addig az „igazi” balesetek ittas sérültjeinek 13,4, a nem ittas sérültjeinek pedig csak 3,7%-ánál

volt rendőri intézkedés. Az erőszakos mintában az enyhe és a közepes mértékű ittaság és rendőri intézkedés gyakorisága között nincs eltérés; csak a súlyosan ittasok esetében növekszik meg valamelyest ez az aktivitás. A nem erőszakos mintában viszont az ittaság mértékének növekedésével együtt nő az intézkedések százalékos aránya.

III. Egészségügyi jellemzők

Tekintettel arra, hogy a kutatócsoport interdiszciplináris volt, mind orvos, mind pszichológus tagja hangsúlyt helyezett a különféle, a szakirodalmi tapasztalatok szerint a balesetek elszenvédésére az átlagosnál jobban predisponáló tényezők vizsgálatára. Természetesen csak abban a körben, amit az adatfelvétel jellege lehetővé tett.

Sem a mozgás-, sem a hallás-, sem a látáskorlátozottság nem fordult elő lényegesen gyakrabban, mint az „igazi” balesetező mintában. Viszont a beszédhibások az erőszak áldozatai között kétszer olyan gyakorisággal szerepelnek, mint a „valódi” mintában. (Más kérdés, hogy a részarány még így is csak 1,30%.) Nem képviseltetik magukat nagyobb arányban a korábban fejsérülést szenvedettek sem, mint a teljes mintában. Ehhez képest az erőszak áldozatai körében csaknem felével kevesebbnek volt korábban súlyos balesete. Így leszögezhető: valamilyen különleges, akár aktuális, akár korábbi egészségügyi hendikepp nem nevezhető tipikus oksági feltételnek-e baleseti fajtáknál.

A fizikális hátránnyal rendelkezők sérülései és a rendőri intézkedések gyakorisága közötti összefüggést vizsgálva az állapítható meg, hogy általában ez az állapot sem pozitív, sem negatív irányban nem befolyásolja az intézkedési aktivitást. Csupán néhány esetben látszik úgy, hogy e ténynek jelentőséget tulajdoníthatunk. Így a beszédhibások esetében a 60, a balkezesek esetében a 41⁰/₀-os intézkedési gyakoriság érdemel említést. (A normál mintában a rendőri intézkedés gyakorisága minden fizikális hátrányfajta ese-

tében alatta marad az egészséges populációnak. A különbség azonban olyan kicsi, hogy messzemenő következtetésekre nem nyújt alapot.)

IV. Szociológiai tényezők

Megállapítható, hogy *nemek* szerinti bontásban az erőszak csoportja semmiben nem különbözik a balesetek nagy többségétől: mindkettőben a férfiak túlsúlya (65⁰/₀) jelentkezik. A *helyszín* figyelembevételkor az állapítható meg, hogy a nők az otthoni színhelyek (lakás) esetében felülmúlják a férfiakat, míg valamennyi egyéb helyszín esetében a férfitúlsúly erősen jelentkezik. Amennyiben a sérülési *esemény jellege* szerint vizsgálódunk, kitűnik, hogy domináns „ütés-rúgás” kategória mindkét nemnél a legnagyobb gyakorisággal szerepel. A férfiaknál az ütközés, a nőknél az elesés a viszonylag gyakoribb. Azonban a hősugár okozta események kivételével – az abszolút számokat tekintve – mindenütt a férfi dominancia a jellemző. A sérülés *lajtája* vizsgálatakor az tűnik ki, hogy a nőkre a férfiakhoz képest inkább jellemző a felületi sérülés és a ficamrándulás, a férfiakra pedig a törés, valamint a nyílt sérülés. A nemeket más tényezőkkel egybevetve megállapíthatók még a következők:

– az ittasoknál a férfidominancia sokkal inkább jellemző, mint a nőknél; különösen igaz ez a közepesen és súlyosan befolyásoltakra, illetve ezek részarányára.

– a rendőri intézkedés a férfiaknál gyakoribb (39⁰/₀), mint a nőknél (25⁰/₀). E tekintetben az erőszakos és a tiszta baleseti minta között nincs lényegi eltérés.

Nem állapítható meg lényegi eltérés a *korcsoportok* szerinti bontás során sem. A lakossági populációhoz képest felülreprezentált a fiatal és a fiatal felnőtt korcsoport.

Tudjuk, hogy a *helyszín* szerinti elemzés azt mutatta: az erőszakos tettek relatív többsége (36⁰/₀) lakásban történt, amit – a helyszíneket tekintve – követett a közút és a sport-szórakozás-park színhelyek (18–18⁰/₀), s végül – említésre méltó nagyságrenddel

(11⁰/₀) az iskola, intézmény, hivatal. A közút legjellemzőbb a 15–24 éves korcsoportokra (28–30⁰/₀), a lakás – ugrásszerű növekedési aránnyal: 20-ról 40⁰/₀ fölé – a 25 éven felüliekre, az iskola értelemszerűen leginkább a 7–14 évesekre, a még nem említett sport- és egyéb színhelyek pedig egyrészt a 7–10 évesekre, másrészt első sorban a 15–44 év közöttiekre. Amennyiben a sérülési *esemény jellege* szerinti elemzést végezzük el: nemcsak az a jellemző, hogy az ütés-rúgás kategóriába kerül az esetek 79⁰/₀-a, hanem az is, hogy ez az eseményfajta az életkor növekedésével egyidejűleg egyre jellemzőbbé válik. A kezdeti 44⁰/₀-ról a 11–14 éves korcsoportban már 65⁰/₀-ra, s a 35–44 éves korcsoporttól kezdve 87–89⁰/₀-ra növekszik. A legfiatalabb korosztályban az erőszak megnyilvánulása leggyakrabban az ütközésben, illetve az azonos szinten történő elesésben jelentkezik, ami nyilvánvalóan jórészt az ártatlan lökdösődésnek az eredménye. Mondhatjuk tehát, hogy a brutalitás első jelei (de akkor igen hirtelen) a 10 év feletti korcsoportban jelennek meg. A már említett, igen alacsony abszolút számot és részarányt képviselő robbanóanyag elsősorban a 25–34 éves korcsoportban (6-ból 3 esetben) fordult elő.

Amennyiben a sérülést közvetlenül előidéző *tárgyakat* vizsgáljuk, kiténik: túl az eszköznélküliség átlagosan 70⁰/₀-os dominanciáján, ez sokkal kevésbé jellemző a legfiatalabb (10 évet meg nem haladó) korcsoportokra (41⁰/₀ alatt), mint az idősebbekre (pl. a 19–24 évesek körében 80⁰/₀ felett). Meglehetősen talányos, hogy vajon mi az oka annak a statisztikai eredménynek, miszerint az imént említett legfiatalabb korcsoportok körében az építőanyag a leggyakoribb (15⁰/₀-os részesedéssel) sérülést okozó tárgy. Figyelemre méltó, hogy a 7–14, de különösen a 7–10 évesek körében szerepel a legelőkelőbb helyen a motorkerékpár (10⁰/₀). Ugyanez az eszköz a 75–84 éves korcsoportban ismét jelentkezik (17⁰/₀-os aránnyal). Az alacsony elemszám azonban szignifikánsnak tekinthető következtetések levonására – legalábbis ez utóbbi esetben – nem nyújt alkalmat. Egyébként a 40 kategóriába sorolt előidéző eszközök közül – az előbbieken kívül – egyik sem mutatott korcsoport-specifikus jegyeket.

Az ittasság gyanúja 15 évtől kezd felmerülni; ezt követően 19

évtől 64 évig nagyjából valamennyi korcsoportban azonos nagyságrenddel fordul elő (bár a 29–34 éveseknek kevesebb, mint fele tűnt nem ittasnak), majd az arány ismét csökken. A közepesen ittásoknak bizonyultak aránya már a 19. évtől kezdődő korcsoportban – egészen a 64 évvel záruló korcsoportig – az átlaghoz képest felülreprezentált. A súlyosan ittasok elsősorban a 25–34 év közötti korcsoportban tűnnek ki felülreprezentáltságukkal.

A *rendőri intézkedés* mindkét mintában leggyakoribb a 19–64 év közé eső korcsoportokban.

Az *iskolai végzettség* elemzése során az tűnik ki, hogy dominálnak a nyolc osztályt végzettek (36^{0/0}), s még viszonylag nagy arányban (19^{0/0}) képviseltetik magukat a szakmunkás végzettséggel rendelkezők. A teljes baleseti populációhoz képest lényeges eltérés nem mutatható ki. Az otthoni erőszak legjellemzőbb a gimnáziumot és egyetemet, legkevésbé a szakmunkásképzőt végzetekre. A *rendőri intézkedés* viszont egészen alacsony a 6 osztálynál kevesebbet végzettek esetében. E határ után viszont az átlag körül stabilizálódik.

A *családi állapot* elemzése során az tűnik ki, hogy az erőszak sérültjeinek csaknem fele volt házas (42^{0/0}), s majdnem ugyanilyen arányban szerepeltek a nőtlenek–hajadonok (44^{0/0}). Nagyságrendileg ez is megfelel a teljes mintának. Az otthoni balesetek áldozatai között voltak a legnagyobb arányban található az özvegyek, ugyanez a baleseti altípus volt legkevésbé jellemző a nőtlenekre–hajadonokra. A *rendőri intézkedés* az özvegyek (29,6^{0/0}), valamint a nőtlenek–hajadonok (23,7^{0/0}) esetében lényegesen alacsonyabb, mint az egyéb kategóriákban. Legmagasabb az elváltak (61,8^{0/0}) és az élettársi viszonyban élők (51,4^{0/0}) között. Ilyen jelentős különbség a normál mintában nem volt tapasztalható.

A sérültek egy kisebbsége (6^{0/0}) él *egyedül*. Esetükben a *rendőri intézkedés* valamivel gyakoribb (45,1^{0/0}), mint a nem egyedül élők-nél (31,5^{0/0}). Az erőszak áldozatai többségének (83^{0/0}) nem kellett *gyermekről* gondoskodnia. E tekintetben sincs eltérés a teljes mintához képest. Az azonban különbség, hogy az erőszakos mintában a gyerekekről gondoskodók körében gyakoribb a *rendőri intézkedés*, mint az ilyen kötelezettséggel nem terhelték esetében.

Lakáshelyzetét vizsgálva megállapítható, hogy a relatív saját tulajdonában lakott, s ebben a tekintetben sem fedezhető lényegi eltérés a teljes baleseti minta és a jelen populáció (A viszonyszámok esetében azonban figyelemre méltó, hogy mennyi munkásszállón lakó esetében volt rendőri intézkedésnek aránya a normál populációban csak 12⁰/₀-os.)

Ugyanígy nem mutatható ki lényegi eltérés a sérült beosztás (a relatív többség beosztott), valamint a munkaköre tekintetében. Ez utóbbi esetben azonban célszerűnek látszik egy rövid összehasonlító felsorolás. (Elöl az erőszak, hátul, zárójelben a normál populáció számai.) Eszerint a sérültek közül – 10⁰/₀-nál – nagyobb részesedést képviseltek a nyugdíjasok: 10,4⁰/₀ (11,6⁰/₀); a segédmunkások: 12,8⁰/₀ (7,8⁰/₀); a tanulók: 20,0⁰/₀ (24,8⁰/₀); az szakmunkások: 11,0⁰/₀ (12,4⁰/₀). A rendőri intézkedés gyakorisága az átlagost jelentősen meghaladja (elől az erőszakos, mögötte zárójelben a normál minta) a gépkocsivezetők: 58,3 (8,1)⁰/₀, a háztartásbeliek: 58,1 (3,2)⁰/₀, a segédmunkások: 55,6 (4,1)⁰/₀, végül szabadságvesztés-büntetésüket töltők: 66,7 (21,7)⁰/₀ esetében. normál mintában ehhez még egy csoport csatlakozott: a munkanélküliek, akiknél a rendőrség intézkedési aránya az átlagos 4,3⁰/₀ helyett 23,1⁰/₀ volt. Megjegyzendő: a beosztás szerinti vizsgálatnál az erőszakos mintában is már a munkanélküliek vezetnek a viszonylag legmagasabb (az átlagos 34,2⁰/₀-kal szemben 66,7⁰/₀-kal) rendőri intézkedési aránnyal. Emlékeztetni szeretnék arra, hogy ez a felmérés 1988–1989-ben történt. Legalacsonyabb arányban a vezető (38,5⁰/₀) és az önálló (26,7⁰/₀), valamint az egyéb (14,4⁰/₀) kategóriába tartozó erőszak-áldozatoknál volt intézkedés.

V. Következmények

A tárgybeli események következményeit két fő csoportba sorolhatjuk, úgymint

- egészségügyi következmények,
- kárkövetkezmények.

Az egészségügyi következmények körén belül a gyógyulási idő-

vel lehet a balesetek (témánknál maradva: az erőszak jeleit mutató sérülések) kimenetelének súlyosságát leginkább jellemezni.

Megállapítható, hogy a zöm 8 napon belül gyógyuló enyhe sérülés, s a valóban súlyos kimenetelek aránya – amennyiben a határt önkényesen a 30. napnál húzzuk meg – alig haladja meg a 10⁰/₀-ot. E megoszlás egyébként lényegében teljes mértékben megegyezik a teljes mintával. Az egyes baleseti alcsoportokat szem előtt tartva kitűnik, hogy a 8 napon belül gyógyulók között mindegyik baleseti altípus több, mint 50⁰/₀-a megtalálható, egyetlen kivétellel: a sportbaleseteknek relatív többsége (47,6⁰/₀-a) a 9–30 nap alatt gyógyulók között fordul elő.

A *rendőri intézkedés* gyakorisága jelentősen megnő azokban az esetekben, amikor *nem csak egy* személy sérül meg. Az átlagos 34,2⁰/₀-ról 61,5⁰/₀-ra nő akkor, ha ketten végezték a sérüléshez vezető tevékenységet és más is megsérült: 90,9⁰/₀-ra akkor, ha csoportosan végezték a tevékenységet és más is megsérült. (Mivel ez utóbbi körben a mintanagyság összesen 3; további bontásra nincs lehetőség.) Megemlítendő, hogy a normál baleseti mintában is hasonló jellegzetesség figyelhető meg, azonban sokkal alacsonyabb (59,4, ill. 57,5⁰/₀-os) arányszámokkal.

Amennyiben az egyes korcsoportok szerint vizsgáljuk a *sérülés* fajtáját, kitűnik: a felületi sérülések minden korcsoportban meglévő dominanciája az életkor előrehaladtával egyre nő (a kezdeti 25-ről 60⁰/₀ fölé), míg a nyílt sérüléseké fokozatosan csökken (a kezdeti 52⁰/₀-tól – némi ingadozással – 6⁰/₀ alá). Viszont folyamatosan növekszik a törések aránya (a kezdeti 7⁰/₀-ról) a 19–24 éves korcsoportig (21⁰/₀), ahonnan ismét csökkenés tapasztalható (6⁰/₀-ra).

A gyógyulási időt *korcsoportok* szerinti bontásban vizsgálva kitűnik: a 0–3 napos kategóriából az 55. évtől esik gyorsan vissza (a korábbi 25⁰/₀ körüli arányról 13–17⁰/₀ közé); ezzel egyidőben növekszik meg a 4–8 napos sérüléseké. A két héttől egy hónapig terjedőké nagyjából valamennyi korcsoportban azonos, míg az egy hónapon túliaké csak 75 év felett számottevő.

A sérülést szenvedetteket többnyire (64,5⁰/₀, a nagy mintánál 58,0⁰/₀) a *baleseti sebészet*, ezt követően viszonylag nagy gyako-

risággal a *sebészet* (28,7⁰/₀, a nagy mintánál 36,2⁰/₀) látta baleseti sebészet a többségnél ritkábban látta el a sport kő szerzett, szándékos sérülés okozásának jeleit magukon viselő sérüléseket, amelyek az átlagosnál nagyobb gyakorisággal a szeten szerepeltek. A munkahelyi-foglalkozási balesetek sérülések 80–90⁰/₀-a kerül a baleseti sebészetre.

A *nemek szerinti megoszlást* elemezve kitűnik, hogy a gyógyulási idő mértékében a férfiak és nők között lényegi eltérés (ami mellesleg részben ellentmond a sérülések súlyosságánál tapasztalatoknak). Az viszont nem mond ellent az iménti megítésnek, hogy az erőszakos populáció mindkét halottja nő.

A *rendőri intézkedés* gyakorisága a 15 napnál hosszabb idő gyógyuló sérülések esetében nő meg hirtelen és ugrásszerűen korábbi 20–34⁰/₀-ról 50⁰/₀-ra, illetve afölé. Ez azt jelenti, hogy 16–30 nap alatti várható gyógyulási idejű sérülteknél az intézési arány 49,3⁰/₀, a 31–60 naposoknál 54,1⁰/₀, a 61–90 napnál 66,7⁰/₀. Ugyanez az összefüggés a nagy mintánál nem volt figyelhető. Ott csak a 60 napnál hosszabb gyógyulási idő volt növekedés (a korábbi 5⁰/₀ vagy ezalatti értékről 12, 15⁰/₀-ra), s igazi változás a halálos kimenetelnél következett ahol a rendőri intézkedések aránya 48,5⁰/₀ volt.

A *kárkövetkezmények* esetében azt volt módunkban megmutatni, hogy a sérültek keletkezett-e valamilyen anyagiakban *mérvesztése*, illetve azt, hogy ha ilyen előfordult: volt-e módjának legalább részbeni kompenzálására.

Az előzetes várakozással ellentétben a sérülteknek csak elenyésző (mindkét mintában 2,5⁰/₀) százaléka nyilatkozott úgy, hogy baleset miatt rendkívüli kiadása keletkezett. A kis elemszám a baleseti altípusok szerinti bontás nem lehetséges. Rendkívüli adásaira legalábbis részben fedezetet nyújtó *biztosítása* a sérültek 48⁰/₀-ának (az „igazi” balesetet szenvedettek 56⁰/₀-ának) volt biztosítatlanok legkisebb arányban (22,2⁰/₀) a munkahelyinek, nagyobb arányban (60⁰/₀) az egyéb közlekedésinek minősített eseteken belül szerepeltek. Ehhez hasonló eltérés a normál mintában nem volt megfigyelhető. A biztosítási módok közül a CS volt a legelterjedtebb (32,4⁰/₀, a nagy mintánál 37,6⁰/₀), s

tésre méltók még csupán a háztartási (13,5, ill. 10,5%), valamint a tanuló (15,6, ill. 20,5%) biztosítások voltak. A sportolás során balesetet szenvedettek korösszetételének egyik indikátora az a tény, hogy e körben (egyedül) dominál a tanulóbiztosítás, akár az erőszakos, akár a normál mintát vesszük alapul.

VI. Összegezés tanulságokkal

Megállapítható, hogy Vas megyében az ún. heteroagresszív cselekmények az összes vizsgált balesetnek csak 3%-át tették ki. Ez – Kazár György ismeretei³ szerint – nemzetközi viszonylatban is jó eredmény. Nem tudjuk azonban, hogy ez az arány csak erre a megyére jellemző-e, vagy az egész nyugat-magyarországi régióra, esetleg az egész országra. Bizonyos adatok arra utalnak, hogy nem mindenhol ennyire jó a helyzet.

Ugyancsak kedvezőnek tekinthető az a tény, hogy a sérülések súlyossága lényegesen alatta marad az egyéb típusokba tartozó balesetek kimenetelének. A zöm felületi horzsolás. Előnyösnek tekinthető az is, hogy a túlnyomó többség mindenféle *eszköz* igénybevétele *nélkül*, jórészt ütés-rúgás formájában fejezte ki környezete, ill. a célszemély viselkedése iránti nemtetszését. Nagyon *ritka* a *fegyveresen* vagy *lellegyverkezve* elkövetett testi sértés.

A *sértetti* oldalt vizsgálva azonban több kedvezőtlen predisponáló tényezőre derült fény. Így arra, hogy a sértettek egyötöde *rendszeresen* végezte azt a tevékenységet, amelynek során a támadás érte. Banális lehet a következő rögzítése: ezeknek a cselekményeknek egyik jellegzetessége, hogy abban egyidejűleg többen vettek részt, s amelynek során tipikusan közülük az egyik húzta a rövidebbet. Azonban e jelenségcsoport megfigyelésének másik tanulsága, hogy lényegesen gyakoribb a cselekményben részt vevő *másik* fél (felek) *sérülése* is, mint az „igazi” balesetekben.

E cselekmények – külső jellegzetességeiket vizsgálva – legmarkánsabban talán az *ittasság* kérdésénél, ill. az ittas egyéneknek az összpopuláción belüli arányánál válnak el az „igazi” balesetektől,

ill. balesetezőktől. Bár az ittasok aránya minden baleseti típusnál lényeges kérdésnek számít, mégis leszögezhető, hogy e körben az átlagosnál jóval gyakrabban fordul elő ittas állapotban levő sérített, mint a teljes mintában. Ez sokkal fontosabb, mint annak vizsgálata, hogy valóban teljesen pontosak-e az egyes százalékos adatok. Valóban az erőszakos cselekmények sértettjeinek pontosan 36, az „igazi” balesetek sértettjeinek pedig 50%-ánál merült-e fel az ittaság gyanúja, illetve pontosan ilyen arányban voltak-e az egyes csoportokon belül ittas sértettek találhatóak? (Az adatok megbízhatóságát egyébként – legalábbis nagyságrendileg – megerősíti az az credmény, amit a közlekedési balesetek sértettjeinél kaptunk: ott az ittasok részaránya 14%.) Ha ezt egybevetjük a tudásunkkal, miszerint egyrészt a közlekedési baleseteknek általában nagyjából ilyen arányában szerepelnek ittas okozók (köztük természetesen sérültek is), másrészt azzal a kutatási tapasztalattal, ami szerint a közlekedési balesetekben tipikusan ittas elkövetők találkoznak össze ittas sértettekkel, akkor az összes részadat megbízhatóságának valószínűsége kellően magas. Itt még kiemelhető az az eredmény, ami szerint különösen nagy a közepesen ittasok részaránya. Ez ugyanis – a mindennapi élettapasztalat szerint is – egyrészt már jelentősen megnöveli a támadókedvet, másrészt a támadás elleni védekezés lehetőségét erősen korlátozza.

A rendőrség intézkedési aktivitása, illetve ennek a többi balesethez képest jelentős fokozódása is figyelmeztet arra, hogy e jelenségcsoport csak az orvosi-egészségügyi statisztikai szempontból, illetve az ott használatos definíció szerint sorolható a balesetek fogalomkörébe. Az igazi balesetekhez képest nyolcszor nagyobb intézkedési aktivitás mutatja: a sérültek környezete jelentős részben felismeri, hogy e sérülések előidézői átlélik, de legalábbis súrolják a jogsértés határát. Az elkövetési módok zömének ismeretében megemlíteni sem érdemes annak vélhető okát, hogy miért nagyobb az intézkedési aktivitás hétvégeken, mint hét közben. Arra azonban a jelen kutatás nem adott magyarázatot, hogy miért intézkedtek a téli időszakban gyakrabban, mint az év többi szakában. A tárgyak arra utalnak, hogy a tipikusan egyrészt súlyos külsérelmet előidézni képes (kés, üveg, fegyver), másrészt a tö-

megverekedéseket sejtető eszközök (bútor, ablak, ajtó, vasdarab) használata esetén avatkozik be előbb vagy utóbb a rendőrség. E vizsgálat nem nyújtott módot olyan kérdések tisztázására, hogy egyáltalán ki kezdeményezte a rendőrségi intézkedést, arra a sérüléssel kapcsolatos beavatkozás melyik fázisában (pl. még a baleset helyszínén, a sérülést okozó esemény alatt vagy azt közvetlenül követően, avagy már csupán a kórházi kezelés megkezdése után) került-e sor.

Arra azonban nyomatékosan fel kell hívni a figyelmet, hogy az erőszakos mintában *robbanóanyagok* által előidézett sérülések *felénél nem volt intézkedés*. Az „igazi” baleseti mintában pedig a robbanóanyagok által (ott: vélhetőleg valóban véletlenül) előidézett sérülések *72⁰/₀-ában nem intézkedett a rendőrség*. Az ittas esetek súlyosságának egyik közvetett bizonyítéka, hogy az ittas sérültek eseményeiben a rendőri intézkedés gyakorisága háromszorososa a nem ittasokénak.

A *korcsoportok* szerinti bontás azt mutatja, hogy a nyers *brutalitás* (ami az ütés-rúgás kategóriába tartozó cselekmények megjelenését, majd elszaporodását jelenti) első jelei 10 évtől kezdenek megmutatkozni, s csúcspontjukat a 35–44 éves korcsoportban érik el.

A *rendőri* intézkedési *szelekciónak* is megtalálható volt néhány jele. Így pl. az elváltaknál és az élettársi viszonyban élőknel csakúgy, mint a munkásszállókon lakó sérültek esetében a beavatkozás sokkal gyakoribb volt, mint a „konszolidált” körülmények között élők körében. Semmi adat nem mutat arra, hogy e „balesetek” súlyosabbak, bármilyen szempontból veszélyesebbek lettek volna, mint azok, amelyekben ilyen intézkedés nem történt. Az is tény, hogy ahol több volt a sérült, ott inkább történt rendőrségi intézkedés. Viszont erre a tényre szóló magyarázat, hogy már maga a sérültszám sugallhatta a nagyobb társadalmi veszélyességet. Ugyanígy értelmezhető az a megfigyelés is, ami szerint a rendőri intézkedés a 15 napnál tovább gyógyuló sérülések esetében nő meg hirtelen.

Itt kell megemlíteni e felmérés egyik legfőbb *jogi tanulságát*: a *latencia* e területen is jelentős. A most tárgyalt ügyeknek legcse-

kélyebb közük nem volt sem az igazi balesetekhez, s így az ezeket jogi szempontból „ellenőrző” gondatlan bűncselekményi tényállásokhoz sem. Ezek egyik része nyilvánvalóan semmiféle jogi beavatkozást nem igényel(t volna), másik része azonban a szándékos testi sértés tényállásának bizonyítására hivatott nyomozási procedúrát kellett volna maga után vonja. Már a korábbi baleseti elemzéseknél is felmerült kérdés itt élesebben tehető fel: egyrészt morálisan, másrészt jogi szempontból kinek a kötelessége (kibővitve a kérdést: ki mindenkinek a kötelessége) ezeknek az eseteknek a bűnüldöző szervek tudomására hozása? További kérdés: van-e szükség a jelenlegi (kontra)szelekcióra, illetve mi történne, ha ezeknek az ügyeknek a zömét az igazságügyi szervek nyaka közé zúdítanák? Ki nyerne és ki veszítené a törvényesség elvileg magasabb szintjének a megvalósulásán? Lehet-e egyáltalán ilyen nyereségről vagy veszteségről beszélni? A racionalitás mikor és milyen viszonyban kell legyen az igazságossággal és a moralitással? Az orvosnak (konkrétan: az esetek 65⁰/₀-át ellátó baleseti sebészetek orvosainak) pl. kötelességévé lehet-e tenni, hogy páciensét a bűnüldöző hatóságnál feljelentsen? Ha igen, melyek ezek az esetek? Ha nem, mi lehet az elvárható kritériuma annak, hogy egy kodifikált jogszélem megtorlásra kerüljön? Az esetek nagy számára tekintettel valószínűleg helyes volna, ha nem a véletlen, bizonyos előítéletek és más, a bűnüldözés rendszeréből eleve kikeresztendő szempontok alapján dőlne el, hogy egy jogsértő tett ilyenként egyáltalán deklarálásra kerül-e, s a jogsértő ennek függvényében (is) joghátránnyal sújtatik-e vagy sem.